

Uygulamalı Metin Bilgisi

Engin YILMAZ

5. Baskı

Prof. Dr. Engin YILMAZ

UYGULAMALI METİN BİLGİSİ

ISBN 978-605-4282-95-1

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2025, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 2000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

1. Baskı: Ocak 2010, Ankara

5. Baskı: Mart 2025, Ankara

Yayın-Proje: Selcan Durmuş

Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan

Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler/Ankara

Yayıncı Sertifika No: 51818

Matbaa Sertifika No: 47865

İletişim

Pegem Akademi: Shira Ticaret Merkezi

Macun Mahallesi 204 Cad. No: 141/33, Yenimahalle/Ankara

Yayınevi: 0312 430 67 50

Dağıtım: 0312 434 54 24

Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60

İnternet: www.pegem.net

E-ileti: yayinevi@pegem.net

WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

*Bu eserimi, merhum hocam Prof. Dr. Osman Nedim Tuna'nın
aziz hatırasına ithaf ediyorum.*

Prof. Dr. Engin YILMAZ

21.06.1971 tarihinde Erzurum'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini İspir'de tamamladı. 1988 yılında girdiği Üniversite Yerleştirme Sınavı'nda Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi bölümünü kazandı. Bu bölümden 1992 yılında "İYİ" dereceyle mezun oldu. 1992 yılında Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nün açtığı Yüksek lisans sınavını 1. olarak kazanarak Türk Dili bilim dalına kayıt yaptırdı. Aynı yıl İstanbul'da Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak göreve başladı. 1995 yılında, Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu yönetiminde hazırladığı **Gazâvât-nâmeler ve Niyazî'nin Gazâvât-ı Nebîsi** adlı tezle, "Türk Dili Bilim Uzmanı" oldu. 1995 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün açtığı doktora sınavında başarılı olarak Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalına kayıt yaptırdı. 1998 yılında Prof. Dr. Osman Nedim TUNA ve Yrd. Doç. Dr. Kenan ACAR (Prof. Dr. Osman Nedim Tuna'nın rahatsızlığından sonra) yönetiminde hazırladığı **'Acâ'ibü'l-Mahlukât Tercümesi (Metin-Dil İncelemesi- Çözümlemeli Dizin)** adlı tezle "Türk Dili Bilim Doktoru" oldu.

2004-2006 yılları arasında TC Başbakanlık TİKA tarafından Bosna-Hersek'te Tuzla Üniversitesi'nde "Misafir Öğretim Üyesi" olarak görevlendirildi. 2005 yılında "Yeni Türk Dili Doçenti" oldu. 2011 yılında Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi'ne "profesör" olarak atandı. 2012-2013 öğretim yılında UPENN'de (ABD) misafir araştırmacı (visiting scholar) olarak görev yaptı. 2016-2017 öğretim yılı güz yarıyılında (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti) Yakın Doğu Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi'nde dersler verdi.

Dr. Yılmaz, Princeton University'nin (2013), Kean University'nin (2015) ve Harvard University'nin (2016) davetlisi olarak ABD'de kısa süreli araştırmalar yaptı, seminer ve konferanslar verdi.

Dr. Yılmaz, başta Sakarya Üniversitesi olmak üzere YÖK, TİKA, TÜBİTAK, YTB, TDK, YEE ve Türkmenistan İlimler Akademisi gibi çeşitli kamu kurumlarının sağladığı desteklerle birçok ülkede araştırmalar yaptı, bilimsel nitelikli etkinliklere katıldı: Belçika (2008); Romanya (2008); Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (2008, 2009); İsveç (2009); Azerbaycan (2010); Gürcistan (2010); İspanya (2011); Bulgaristan (2011); Yunanistan (2011); Makedonya (2011), Kosova (2011); Hollanda (2011); Almanya (2013); Meksika (2013), Türkmenistan (2014), ABD (2013, 2014, 2015, 2016), Avusturya (2015), Çek Cumhuriyeti (2015), Estonya (2016), Letonya (2016) ve Macaristan (2016).

Dr. Yılmaz'ın yayımlanmış toplam 15 (on beş) kitabı vardır:

1. **Türkiye Türkçesinde Nitelime Sıfatları** (Değişim Yay., İstanbul, 2004),
2. **Dedem Korkut'un Hikâyeleri** (Metropol Yay., İstanbul, 2005),
3. **Sait Faik'in Sakarya'sı** (Değişim Yay., 2. baskı, İstanbul, 2006),
4. **Türk Edebiyatında Sakarya** (Sakarya Büyükşehir Belediyesi Yay., Sakarya, 2006),
5. **Uygulamalı Metin Bilgisi** (Pegem Akademi Yay., 2. baskı Ankara, 2019),
6. **Türkiye Türkçesi Üzerine Araştırmalar** (Pegem Akademi Yay., 2. baskı, Ankara, 2011),
7. **Türkçenin Eğitimi-Öğretimi Üzerine Çalışmalar** (ortak yayın) (Pegem Akademi Yay., Ankara, 2012),
8. **Edebiyat, Edebiyattan Fazlasıdır** (Pegem Akademi Yay., Ankara, 2013),
9. **Türk Edebiyatında Sakarya Araştırmaları** (ortak yayın) (Sakarya Büyükşehir Belediyesi Yay., İstanbul, 2014),
10. **Temel Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü** (Pegem Akademi Yay., Ankara, 2014),
11. **Plakanın Günlüğü** (Pegem Akademi Yay., Ankara, 2014),
12. **Sözlük Bilimi Üzerine Araştırmalar** (Pegem Akademi Yay., 4. Baskı, Ankara, 2019),
13. **-Orta Okullar İçin- Güncel Yeni Türkçe Sözlük** (Pegem Akademi Yay., Ankara, 2018),
14. **Yabancılar İçin Başlangıç Düzeyi Türkçe Sözlük (A1)** (Pegem Akademi Yay., Ankara, 2018).
15. **Edim Bilimine Giriş** (Pegem Akademi Yay., Ankara, 2020).

Yılmaz'ın, ulusal ve uluslararası nitelikteki çeşitli dergilerde makaleleri; başta **Uluslararası Türk Dili Kurultayı** (2000, 2004, 2008, 2012), **Uluslararası Türkçenin Eğitimi-Öğretimi Kurultayı** (Doğu Akdeniz Üniversitesi, 2008; Ankara Üniversitesi, 2009; Dokuz Eylül Üniversitesi, 2010; Sakarya Üniversitesi, 2011; Mersin Üniversitesi, 2012; Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2014; İstanbul Üniversitesi, 2015; Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 2016), **PIAC** (52. PIAC, Bükreş/Romanya, 2008), **Uluslararası Dil-Yazın-Deyişbilim Sempozyumu** (Sakarya, 2009), **2. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu** (Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, 2009), **Türkiye'de ve Dünyada Sözlük Yazımı Araştırmaları Uluslararası Sempozyumu** (Bahçeşehir Üniversitesi, 2010), **Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu** (Sa-

karya Üniversitesi, 2014; İstanbul Üniversitesi, 2015; Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2016), ICLEL (Çek Cumhuriyeti, 2015; Letonya, 2016), **XI. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı** (Macaristan, 2016); **Uluslararası Eğitim Bilimleri Kurultayı** (Sakarya Üniversitesi, 2008; Ege Üniversitesi 2009, Akdeniz Üniversitesi, 2016, Atatürk Üniversitesi, 2018) olmak üzere ulusal ve uluslararası düzeyde sempozyum/kongre/kurultay/panellerde sunduğu çok sayıda sözlü bildirisi, seminer, konferans ve araştırma projeleri vardır. Yılmaz, İYİ derecede İngilizce, ORTA derecede Boşnakça bilmektedir.

ÖN SÖZ

Her okuma, aslında yeni bir anlamlandırma demektir. Bu anlamlandırmada metin üreticisi konumundaki yazar kadar, metin çözücü olan okur da etkin bir rol üstlenebilmektedir. Yazarın bilgisi, birikimi, dünya ve sanat görüşü elbetteki “metnin üretimi” aşamasında belirleyicidir. Ancak, bir metnin dilsel anlamda üretimi tamamlandıktan sonra, sıra artık o metni okuyacak/dinleyecek, yeniden anlamlandıracak, inceleyecek, eleştirecek kişiye gelmiş demektir. Metnin anlaşılabilirliği için; metni üreten yazarın etkin olduğu “metinselleşme süreci” kadar; metni alımlayan, metni çözmesi beklenen okur evrenindeki her bir üyenin etkin olduğu “metnin sonrası” aşama da büyük önem taşımaktadır. Kaldı ki, bu “metnin sonrası” aşamada metni çözmesi beklenen okurun bilgisi, birikimi, dünya ve sanat görüşünün yanında, yazardan ve eserden beklentisi de ön plana çıkmaktadır. Elinizdeki eserin hazırlanışındaki temel amaç da, “metnin sonrası” aşaması olarak kabul edilebilecek olan “metinlerin incelenmesi” noktasında, özellikle üniversitelerdeki Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi, Türkçe Eğitimi, Dilbilim gibi bölümlerde okuyanlara/lisans üstü öğrenim görenlere, Türkçe/Edebiyat öğretmenlerine ve alanın uzmanlarına, somut inceleme örnekleri sunarak kılavuzluk etmektir.

Farklı edebi eserler, farklı yöntemlerle incelenebilir: Metne *pozitivist, psikanalitik, hermeneutik, felsefi, yapısalcı, çoğulcu* vb. yöntemler ışığında yaklaşılabilir ve bu doğrultuda değerlendirmeler yapılabilir. Elinizdeki eserde, daha çok “anlatısal metin” türlerinin incelenmesi yapılmış; metinler yer yer “bütüncül”, yer yer “bölümsel” incelemeye tabi tutulmuştur. Metnin incelenmesi yapılırken çeşitli kavramlar, imgeler, motifler ışığında “Metne Bağlı İnceleme Yöntemi”ne (werkimmanent) bağlı kalınarak, “Metin Dilbilimi” başta olmak üzere “Edimbilim”, “Sosyal Psikoloji”, “İletişim” vb. sosyal disiplinlerin ilke, yöntem ve verilerinden yararlanılmıştır. Bu incelemelerde metinler, ait oldukları çeşitli bağlamsal düzlemler (*dil bağlamı, sosyal/kültürel bağlam, söylemsel bağlam, durumsal bağlam, metinsel bağlam*) ve kullanılan dil ve üslup özellikleri bakımından değerlendirilmiştir. “Türk Yazınında ‘Metinsel Odaklama’ Örnekleri: Bir Motif, Üç Eser” ve “Dedem Korkut Kitabı’nda Tasvir Dünyası” başlıklı incelemelerde ise “karşılaştırma tekniği”ne ağırlık verilmiştir.

Eser, 2 ana bölümden oluşmaktadır: **I. Metin**, **II. Örnek Metin İncelemeleri**. **Metin Bölümü**’nde genel olarak “metin” kavramı ve “metin incelemeleri” konularında kuramsal bilgiler verilmiştir. Bu bölüm, **Kaynaklar** ile sona ermektedir. Burada anılan kaynaklar, sadece kuramsal bölümle ilgilidir. Her incelemenin sonunda ayrıca, ayrıntılı kaynaklar bölümü verilmiştir. **Örnek Metin İncelemeleri Bölümü**’nde toplam 15 (on beş) inceleme yazısı yer almaktadır. Bu incelemeler-

den bazıları, daha önce akademik/bilimsel nitelikte olan çeşitli dergilerde yayınlanmıştır. Bazıları ise, ilk defa bu kitapta yer almaktadır. Yayınlanan yazıların hangi dergilerde yayınlanmış olduğuna dair künye bilgileri dipnotlarda belirtilmiştir. Bu bölüm, incelemesi yapılan hikâyelerin tam metinlerinin yer aldığı **Ek (Örnek Metinler)** ile sona ermektedir.

Eserin yayınlanmasında yardım ve ilgilerini gördüğüm Servet Sarıkaya'ya ve Ayşe Nur Yıldırım'a teşekkür ederim.

Prof. Dr. Engin YILMAZ

Hendek, 2021

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	vii
-------------	-----

1. BÖLÜM METİN

Metnin Tanımı	1
Metinle İlgili Temel Kavramlar.....	2
Metinleşme Süreci.....	2
Metinsellik Nitelikleri.....	3
Bağlam (Bildirişimsel Durum).....	6
Metin Türleri.....	6
Anlatısal Metinlerin İncelenmesi.....	7
Anlam Üretim Süreci	7
Kaynaklar.....	12

2. BÖLÜM ÖRNEK METİN İNCELEMELERİ

İstiklâl Marşı'nın Dili Üzerine Bir İnceleme	13
“Karanfiller ve Domates Suyu” Hikâyesine Metin Dilbilimsel Bir Yaklaşım.....	20
Sait Faik'in İlkbaharı: Bir İlkbahar Hikâyesi	30
Bir Erkek ve Bir Kadın Yazarın Ortak Romanları: Hayal ve Hakikat.....	41
Karşıtlıkların Hikâyesi: Son Kuşlar	58
“Vire” Hikâyesi Üzerine Metin Dilbilimsel Bir İnceleme.....	62
Türk Yazınında ‘Metinsel Odaklama’ Örnekleri: Bir Motif, Üç Eser	73
Türk Edebiyatında Kadın Öğretmen Tiplerleri	99
<i>Dedem Korkut Kitabı</i> ’nda Tasvir Dünyası	111
Medyatik Dil Alanları: Reklam/cılık Dili Üzerine Metin Dil Bilimsel Bir İnceleme.....	135
Yahya Kemal’in Çok Katmanlı Şiir Yapısını Çözümlemede İki Anahtar Tem: Özlem Duygusu ve Kâinat Algısı	155
Çok Yazarlı Bir Roman Denemesi: Beşpeşe.....	160
Şehir ve Edebiyat İlişkisi Üzerine	171
Etnik Mizahın Doğası: Sosyal Protesto mu, Sosyal Barış mı?	173
Fazıl Hüsnü Dağlarca.....	180

3. BÖLÜM EKLER

İstiklâl Marşı.....	188
Karanfiller ve Domates Suyu	189
Bir İlkbahar Hikâyesi	192
Son Kuşlar.....	194
Vire	198

1. BÖLÜM

METİN

Metinler; tarihsel, kültürel ve sosyal değişim süreci içinde düşünce ve duyguların düzenlendiği, dile dayalı biçimlendirmelerdir. Öyle ki, tarihsel, kültürel ve sosyal değişimler ancak metinler aracılığıyla anlaşılabilir. Bir başka deyişle bu değişimler metinler olmadan tam olarak anlaşılabilir¹. Bu çerçevede metinler, ortak hafızanın oluşması ve işlemesi bakımından da önem taşımaktadır.

Metnin Tanımı

Bu bölümde; önce metin kavramının başlıca tanımlarını aktarıp, bölüm sonunda da kendi tanımımızı vermek istiyoruz. Arapça kökenli bir kelime olan *met(i)n* Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgati*'nde şöyle tanımlanmıştır: "Bir yazıyı şekil ve noktalama hususiyetleriyle birlikte meydana getiren kelimelerin topu"². *Metin* kavramı TDK'nin hazırladığı *Türkçe Sözlük*'te şöyle tanımlanmıştır: "**metin** is. Ar. *metn* 1. Bir yazıyı biçim, anlatım ve noktalama özellikleriyle oluşturan kelimelerin bütünü, tekst. 2. Basılı veya el yazması parça, tekst"³. *Metin*, Berke Vardar yönetiminde hazırlanan *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde *betik* maddesi altında şöyle tanımlanmıştır: "**betik** (Alm. Text, Fr. texte, İng. text) 1. Dilbilimde, inceleme konusu olan düzlemdeki sözceler bütünü 2. Kimi kuramlarda F. De Saussure'ün sözü ya da söylem; konuşucunun edimli kıldığı dil. Bu bağlamda, dilsel üretim süreci olarak sözceleme olgusuyla karşılaşılır"⁴. Doğan Aksan tarafından yayıma hazırlanan *Dilbilim Seçkisi* adlı kitapta *metin* şöyle tanımlanmıştır: "Metin; yazı dilinin gerçekleşmiş her sözcesine, dilin bir bütün oluşturan tüm sözlü sözceleri; sonlu sayıda tümcenin bağdaşık dizisi"⁵. Doğan

1 Canan Ayata-Şenöz, *Metindilbilim ve Türkçe*, Multilingual Yay., İstanbul: 2005, s. 13; Aysu Erden, *Kısa Öykü ve Dilbilimsel Eleştiri*, Gendaş Yay., İstanbul: 2002, ss. 76-79.

2 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 25. Baskı, Aydın Kitabevi Yay., Ankara: 2008, s. 633

3 *Türkçe Sözlük*, 10. Baskı, TDK Yay., Ankara: 2005, s. 1382.

4 Berke Vardar vd., *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yay., İstanbul: 2002, ss. 38-39.

5 (Yayıma Haz.) Doğan Aksan, *Dilbilim Seçkisi*, TDK Yay., Ankara Üniv. Basımevi, Ankara: 1982, s. 205.

Günay, *Metin Bilgisi* adlı kitabında *metin* kavramını şöyle tanımlamıştır: “Belirli bir bildirişim bağlamında bir ya da birden çok kişi tarafından sözlü ya da yazılı olarak üretilen bir dil dizgesi bütünüdür. Bir başka deyişle, bildirişim değeri taşıyan, eyleme yönelik devingen bir bütündür”⁶.

Batı dillerindeki *metin* karşılığı olarak kullanılan *text*, *texte* sözcüğünün kökeni Latince'dir. Latince'de *texere*, *textus*, *textum* “dokumak, örmek; dokuma, örgü” anlamlarına gelmektedir. *Textus* sözcüğü “metnin oluşturuluş biçimi” yani, bugünkü “biçem” anlamında kullanılmaktaydı. Orta Çağ'da *text* sözcüğüne bu anlamının yanında ikinci bir anlam daha yüklenmiştir. “Kutsal Kitap’ın gümüş ve altın süslemeyle işlenmiş harfleri” *metin* olarak nitelendirilmiştir. Daha sonra kutsal kitabın orijinalini yorumlardan ayırmak için, Kutsal Kitap’ın kendisine *text* denilmeye başlanmıştır. *Text* sözcüğünün bu anlamı dinsel alandan edebi alana kaymış ve edebi eserler için kullanılagelmiştir⁷.

Metin, cümlelerin/sözcelerin basit, rastgele, ardışık olarak sıralanması ile oluş(turul)muş basit bir yapı değildir. *Metin*; en gelişmiş bildirişim dizgesi olan insan dilinin, en üst düzeydeki birimi; cümleler/sözceler arası çeşitli düzeylerde yazar(lar)ı tarafından -bilinçli olarak- derin ve yatay, uzak ve yakın ilişkilerle oluşturulmuş *bağdaşık*, *tutarlı* bir dilsel düzenleme; ‘bütünlük’ ve ‘birlik’ arz eden, anlaşılabilen, özetlenebilen, yorumlanabilen ve metinsel/sosyal/kültürel/durumsal bağlamlar içerisinde belli çıkarımlar/sezdirimler ve iletiler içeren dilsel bir bütünlük; metinsellik özelliği taşıyan sözlü/yazılı (veya alternatif) iletişimsel üründür.

Metinle İlgili Temel Kavramlar

Metin kavramı ile ilgili yapılacak dar veya geniş bir tanımda mutlaka yer alması gereken ifade “metinleşme sürecini tamamlamış, metinsellik özelliği taşıyan ve ‘bağlam’ içinde anlaşılabilen/incelenebilen/yorumlanabilen sözlü/yazılı (veya alternatif) dil ürünü” olmalıdır. Çünkü; herhangi bir ürün kendiliğinden *metin* değildir. *Metin* kavramının/teriminin tanımlanmasından, *metin* türlerinin tasnifinin yapılmasından önce, “metinleşme süreci”, “metinsellik ölçütleri” ve “bağlam (bildirişimsel durum)” kavramlarının açıklanmasının ve “metin ile *metin* olmayan” arasındaki farkların ortaya konulmasının yararlı olacağı kanısındayız.

Metinleşme Süreci

Metinler nasıl oluşmaktadır, daha doğrusu nasıl oluşturulmaktadır? Metinlerin kurgulanmasından son hâlinin verilmesine kadar, genel olarak hangi aşamalar söz konusudur? Bir *metin* ne zaman başla(tılı)r, ne zaman sona er(diril)er?

6 Doğan Günay, *Metin Bilgisi*, Multilingual Yay., İstanbul: 2003, s. 35.

7 Canan Ayata-Şenöz, a.g.e., s. 19.